

Primljeno:24.03.2012

mr. sc. Anela Nikčević-Milković, prof. psihologije
Odjel za nastavničke studije Sveučilišta u Zadru

Ana Šuto, prof. psihologije
Osnovna škola „dr. Jure Turića“ Gospić

Tea Belančić, mag. primarnog obrazovanja
Odjel za nastavničke studije Sveučilišta u Zadru¹

NASILJE MEĐU VRŠNJACIMA - postoji li razlika u gradskim, prigradskim i seoskim sredinama?

Sažetak: Ispitivanje učestalosti i oblika vršnjačkog nasilja provedeno je standardiziranim Olweusovim upitnikom za ispitivanje vršnjačkog nasilja među učenicima. Ispitivanje je provedeno u tri osnovne škole u Ličko-senjskoj županiji: u Gospiću (gradska sredina), Ličkom Osiku (prigradska sredina) i u Klancu (seoska sredina). U ispitivanju je sudjelovalo 616 učenika od 4. do 8. razreda. Dobiveni rezultati pokazuju najveću zastupljenost vršnjačkog nasilja u prigradskoj sredini, a najmanje u seoskoj sredini. Ti su rezultati u skladu s rezultatima poznatima iz literature, prema kojima djeca iz prigradskih naselja ili iz manjih mjesta doživljavaju najviše nasilja, potom djeca iz većih mjesta, a najmanje nasilja doživljavaju djeca iz malih i seoskih sredina. Sukladno tome, najviše djece iz prigradske sredine sudjelovalo je u nasilju i čak njih 12% misli da je zlostavljanje vjerojatno ono što taj učenik zaslužuje. Osim pojavnosti nasilja ispitano je i gdje se nasilje najčešće događa. U školama u gradskoj i prigradskoj sredini zlostavljanje se najviše događa na školskim hodnicima ili stubištima, a u seoskoj sredini na igralištima i sportskim terenima.

¹ Tea Belančić u vrijeme izrade ovoga rada bila je studentica Odjela za nastavničke studije Sveučilišta u Zadru

Zabilježeno je da se u slučaju zlostavljanja učenici najviše povjeravaju prijateljima, a kada vide zlostavljanje 60% učenika žao je tog učenika i rado bi pomogao/la.

Ključne riječi: *pojavnost i oblici nasilja, gradska, prigradska i seoska sredina, vršnjačko nasilje i zlostavljanje.*

1. Uvod

Odnosi među vršnjacima

Djeca većinu slobodnog vremena provode s vršnjacima. Procesom socijalizacije dijete se uči ponašati u vršnjačkoj skupini, uči poštovati pravila, stječe socijalne vještine, stvara sliku o sebi, uči dijeliti, pomagati, surađivati, prihvaćati različitosti, poštovati tuđa mišljenja. Tijekom razvoja vršnjački se odnosi mijenjaju. U nižim razredima osnovne škole djeca prijateljstvo gledaju kroz kvantitetu, tako misle da je imati puno prijatelja prednost. Kasnije s odrastanjem uviđaju da je veća prednost imati manje „pravih“ prijatelja na koje se mogu osloniti.

Već i rani teoretičari vršnjačke odnose dijele na dvije dimenzije – popularnost i prijateljstvo. Prva cjelovita teorija vršnjačkih odnosa i model vršnjačkih odnosa pripisuje se Bukowskom i Hosi (1989). Model se temelji na razlici između već spomenutih dimenzija. Pretpostavlja se modelom da dijete u interakciji s vršnjacima stiče dva iskustva. Jedno iskustvo je *popularnost* koje se može definirati kao generalni, grupno orijentirani i jednosmjerni konstrukt koji je odraz vršnjaka prema pojedinom djetetu, a *prijateljstvo* je specifičan, uzajaman, pa prema tome i dvosmjernan odnos koji je odraz iskustva između dva pojedinca. Potrebu za pripadanjem dijete zadovoljava u skupini vršnjaka, a potrebu za bliskošću i intimnošću pronalazi u jednom prijatelju (Asher i sur., 1996). Korelacija između kvalitete prijateljstva i prihvaćanja, odnosno odbijanja, mijenja se s dobi. Biti popularan ne znači nužno imati prijatelja. Međutim, čini se ipak da popularna djeca češće imaju bliskog prijatelja od djece koja to nisu. Popularnost utječe na osjećaj djeteta da je uključeno u grupne aktivnosti i da pripada toj skupini, dok prijateljstvo razvija osjećaj odanosti, intimnosti i afektivnosti. Obje dimenzije vršnjačkih odnosa utječu na samopoštovanje djeteta, društvenost, altruizam.

Teškoće u odnosima s vršnjacima

Teškoće u odnosima s drugima vrlo su različite i istraživači predlažu različite sustave za njihovo svrstavanje (Asher i Coie, 1990; Newcomb i sur., 1993). Jedan od sustava razlikuje: odbačenu, zapostavljenu i kontroverznu djecu. *Odbačeno dijete* je ono koje ima malo pozitivnih i puno negativnih biranja od vršnjaka. *Zapostavljeno dijete* ima vrlo malo biranja, bilo negativnih bilo pozitivnih. *Kontroverzno dijete* dvojako je procijenjeno od vršnjaka, ono ima puno pozitivnih, ali i puno negativnih biranja.

Odbačena djeca često su vrlo agresivna. Često postupaju antisocijalno, neprikladno situaciji i remete grupne aktivnosti. Teško stječu prijateljstva i ulaze u grupe, nametljivi su i nevješti u stjecanju prijateljstava. Zapostavljenu djecu druga djeca smatraju stidljivima. Ona rjeđe pokušavaju ući u grupu ili steći prijatelje i pritom jako oklijevaju te ako im pokušaji ne uspiju brzo odustaju.

Agresija

Agresija ima mnogo pojava oblika, a znanstvena definicija *agresije* mora uključivati elemente zajedničke svima njima. Agresija je društveno neprihvatljivo ponašanje s namjerom da se nanese šteta ljudima ili imovini (Parke i Slaby, 1983). Nalazi se na suprotnoj strani od prosocijalnog ponašanja. *Prosocijalno ponašanje* se definira kao takvo ponašanje koje društvo smatra poželjnim i nastoji ga ugraditi u dijete, poput dijeljenja s drugima, pomaganja i suradnja (Eisenberg i Mussen, 1989). No, slučajno prolijevanje kave na prijatelja nije agresija. Prema tome, agresija se više odnosi na *namjeru* nanošenja štete nego na posljedice. Zubari katkada nanose bol, i to ne posve slučajno, ali takvo ponašanje također ne smatramo agresijom. Kod samog istraživanja mnogo je teže opažati i mjeriti namjeru nego ponašanje koje ona proizvodi.

Agresivna ponašanja mogu se podijeliti u skupine s obzirom na njihov oblik i funkciju. Tako razlikujemo: a) *verbalnu agresiju* koja uključuje: nazivanje pogrdnim imenima, zadirkivanje, prijetnju; b) *tjelesnu agresiju* poput: udaranja, lupanja, grizenja; c) *instrumentalnu agresiju* kao: agresivan postupak radi pribavljanja nečega i d) *neprijateljsku agresiju*: nanošenje bola ili štete, tj. *osvetničku agresiju*: javlja se kao odgovor na tuđu agresiju (Parke i Slaby, 1983).

Povijesni tijek istraživanja problema nasilja među vršnjacima

Osoba čije se ime najčešće vezuje uz početak sustavnog istraživanja problema nasilja među djecom u školi te osvješćivanja ovog problema u stručnim krugovima i javnosti je Dan Olweus, profesor psihologije sa Bergenskog sveučilišta. Dan Olweus se 70-tih godina počeo sustavno baviti ovom problematikom, definiranjem problema nasilja među djecom u školi te utvrđivanjem raširenosti ove pojave. Uskoro su se i znanstvenici ostalih skandinavskih zemalja, a nešto kasnije i ostalih razvijenih zemalja, zainteresirali za ovaj problem. Zanimanje za pojavu *nasilja među vršnjacima* pojavilo se u Švedskoj kasnih 60-ih i ranih 70-ih godina prošlog stoljeća (Heinemann 1972.; Olweus 1973., prema Olweus, 1998.), a zatim se proširilo i na druge skandinavske zemlje. U Norveškoj su se za problem nasilnik/žrtva prvenstveno zanimali masovni mediji te nastavnici i roditelji, no školske se vlasti nisu službeno bavile tim fenomenom (Olweus, 1998.). Prekretnica se dogodila 1982. kada su jedne novine objavile da su trojica dječaka iz sjevernog dijela Norveške između 10 i 14 godina počinila samoubojstvo zbog nasilništva svojih prijatelja (Olweus, 1998.). Taj događaj pokrenuo je niz reakcija u medijima i u široj javnosti. Krajnji rezultat bila je općenacionalna kampanja za rješavanje problema nasilnik/žrtva u norveškim osnovnim i nižim srednjim školama, a potaklo ju je Ministarstvo obrazovanja u jesen 1983. godine (Olweus, 1998.).

U Hrvatskoj istraživanja se provode od 2003. ponajprije istraživanjem u sklopu diplomskog rada psihologinje Elez. Od iste godine do danas UNICEF u sklopu projekta *Za sigurno i poticajno okruženje u školama* sustavno provodi istraživanja vršnjačkog nasilja u školama, većinom osnovnih, uz manji broj srednjih škola. Istraživanja također provode *Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba* i *Institut za društvena istraživanja* Zagreb. Tako danas u Hrvatskoj imamo spoznaja o incidenciji pojave, povezanosti pojave s drugim psihološkim pojavama, preventivnim i interventnim programima i akcijama u cilju smanjenja ove pojave i dr.

Definiranje problema nasilja među djecom u školi

Istraživanja nasilja među djecom u školi započela su u skandinavskim zemljama pod terminom *mobbing*, kojega je uveo školski liječnik P.P. Heinemann koristeći ga u kontekstu rasne diskriminacije. Ova riječ proizlazi iz engleske riječi *mob*, a označuje relativno veliku i anonimnu skupinu ljudi uključenu u djelovanje prema devijantnom pojedincu (Olweus, 1998.). Korištenjem ovog termina postojala je opasnost da se u kontekstu nasilja među djecom u školi žrtva označi kao uzrok problema drugih "normalnih" učenika. Stoga Dan Olweus i drugi autori u objavljivanju radova na engleskom jeziku koriste termine *bullying*, *bully/victim problems*, *victimization*, sada već i međunarodno prihvaćene. Olweus je *bullying* definirao na vrlo sličan način (prema Olweus, 1998.:19) smatrajući da je *učenik zlostavljan ili viktimiziran kada su on/ona opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika*. Tattum (prema Rigby, 2002.) nasilničko ponašanje definira kao *namjernu, svjesnu želju usmjerenu povrjeđivanju neugode drugoj osobi*. Ovakav pristup, međutim, doživljava brojne kritike. Primjerice, vodeći australski stručnjak Rigby (2002.) kritizira ovu definiciju, naglašavajući kako namjera nije isto što i činjenje, te kako svatko od nas ima ponekad želju povrijediti drugu osobu, ali to ipak ne čini. Ovaj autor navodi da je zlostavljanje među učenicima stvarno štetno ponašanje kojim snažniji pojedinci ili skupine koriste protiv onih koji imaju manje moći. Riječ je o ponovljenom ponašanju u kojem počinitelji često pronalaze zadovoljstvo. Ovaj je oblik nasilja posebno štetan jer može trajati godinama, a da okruženje to ne primijeti i ne reagira.

U hrvatskom jeziku se za *bullying* koriste termini: *nasilje među djecom*, *zlostavljanje među djecom*, *vršnjačko nasilje*, *viktimizacija*, *školsko nasilje*, *problem žrtva/zlostavljač*. Iako se termin *nasilje među djecom* najčešće koristi, Olweus razlikuje termine *nasilje* i *bullying*. Olweus (1998.) nasilje definira kao agresivno ponašanje gdje napadač koristi svoje tijelo ili neki objekt kako bi nanio (relativno ozbiljnu) povredu ili neugodu drugoj osobi. Dakle, prema Olweusu, termini *nasilje* i *bullying* mogu se koristiti kao sinonimi samo ako su negativni postupci uključivali fizičku silu. I Žužul (1989.) navodi da je nasilje uži pojam od agresije te da se odnosi samo na grubi napad na drugu osobu/osobe koji rezultira izrazitim ozljeđivanjem ili nanošenjem fizičke štete tim osobama. Stoga bi u hrvatskom jeziku bilo primjerenije koristiti termin *zlostavljanje među djecom*, jer termin *zlostavljanje* uključuje nanošenje štete fizičkom silom, ali i bez primjene fizičke sile (npr. emocionalno zlostavljanje, zanemarivanje, seksualno zlostavljanje). Nasilje ili zlostavljanje među djecom u školi s obzirom na oblik može se podijeliti na *direktno* i *indirektno nasilje*. O direktnom nasilju govori se kada je žrtva

opetovano i trajno napadana direktnim nanošenjem štete (npr. fizičkim ozljeđivanjem, verbalnim vrijeđanjem, krađom novca itd). O indirektnom nasilju govori se kada je žrtva opetovano i trajno napadana neizravnim nanošenjem štete (npr. širenjem glasina i neistina o nekom djetetu, nagovaranjem vršnjaka da se ne druže s nekim djetetom itd). Osim upravo dane klasifikacije, nasilje među djecom u školi se obzirom na oblik može podijeliti i na *verbalno nasilništvo* (npr. vrijeđanja, širenja glasina, stalnog zadirkivanja, ismijavanja, prijetnje) i *tjelesno nasilništvo* (npr. udaranja, guranja, štipanja, čupanja). Unutar navedena dva oblika mogu se izdvojiti dodatne četiri podvrste nasilnog ponašanja: *seksualno* nasilništvo (podrazumijeva neželjeni fizički kontakt po intimnim dijelovima tijela i uvredljive komentare), *kulturalno* nasilništvo (podrazumijeva vrijeđanje na nacionalnoj, religijskoj i rasnoj osnovi), *ekonomsko* nasilništvo (uključuje ponašanja poput krađe i iznuđivanja novaca) te *emocionalno* nasilništvo (uključuje ponašanja poput namjernog isključivanja žrtve iz zajedničkih aktivnosti razreda ili grupe i ignoriranje), (<http://www.poliklinika-djeca.hr/>). Nasilno ponašanje s obzirom na funkciju može se podijeliti na *instrumentalno nasilje* (ponašanje koje ima funkciju pribavljanja nečeg korisnog izvršitelju nasilja) i *neprijateljsko nasilje* (namijenjeno prvenstveno nanošenju boli i štete drugoj osobi), (Žužul, 1989.). Nalazi brojnih istraživanja govore da se velik dio nasilja među djecom može tumačiti instrumentalnom agresijom. Tako Patterson, Litterman i Bricker (prema Olweus, 1998.) navode da djeca nasilnici često prisiljavaju svoje žrtve da im pribavljaju novac, cigarete, pivo i ostala materijalna dobra.

Gdje se nasilništvo događa?

Pojam „okolina“ je vrlo općenit i potrebno je pobliže odrediti one njezine vidove koji su posebice važni za škole. Tako je moguće razlikovati školski prostor, mjesta koja učenici moraju proći da bi došli do škole i do svoje kuće. Škola je izravno odgovorna za sigurnost djece dok ona borave u njoj. U školi se nasilništvo događa u razredu i gdje god se učenici skupljaju: na igralištu, u blizini zahoda, hodnicima, svlačionicama i sl. Izvan škole nasilje se događa na putu od škole do kuće, u školskom autobusu, na autobusnoj stanici, u igraonicama, tijekom produženog boravka, u trgovačkim centrima, na igralištima ili u parkovima. Škole su zadužene za brigu oko školskog prostora, ali većina škola uviđa da bi trebale pomoći i u smanjenju učestalosti zlostavljanja koje se događa među djecom na putu od kuće do škole (Rigby, 2006.).

Dok su djeca u školi zlostavljanje se najčešće događa izvan učionice i to tijekom odmora ili za vrijeme objeda. Zlostavljanje se, također, često događa i na putu od kuće do škole (Rigby, 2006.). Činjenica da se zlostavljanje rjeđe događa u učionici, unatoč činjenici da učenici, dok su u školi, više vremena provode u učionici ne bi nas trebalo čuditi jer su učenici ipak pod nadzorom učitelja. Unatoč toj činjenici, veliki je broj učenika koji su primijetili da se zlostavljanje u njihovim učionicama događa često (Rigby, 2006.). Tu se vjerojatno misli na izrugivanje i druge oblike verbalnog zlostavljanja, a ne na tjelesno zlostavljanje. Većina zlostavljanja ipak se događa kad učitelj nije prisutan. Međutim, ono se ponekad nastavlja i u njegovoj prisutnosti, osobito ako je nastava dosadna ili ako ne zaokuplja pažnju učenika. Za razliku od zlostavljanja unutar učionice koje je uglavnom verbalno, na školskim hodnicima dolazi do povećanog tjelesnog zlostavljanja. Kako na hodnicima, tako i izvan školske zgrade učestalije je tjelesno zlostavljanje.

Posljedice zlostavljanja/nasilništva

Nasilništvo uzrokuje višestruku štetu. Prva šteta nastaje zbog samog nasilništva. Druga proizlazi iz šutnje - djeca poriču da su zlostavljana. Osjećaju se posramljeno, neugodno im je i plaše se da će biti ismijana. Isto tako, boje se da će se zlostavljanje ponoviti. Žrtve nasilništva trpe na mnogo različitih načina. Njihovo djetinjstvo i mladost mogu biti pogođeni na tjelesnom, emocionalnom, socijalnom ili intelektualnom planu ili sve to zajedno (Field, 2004.). Nasilništvo može prouzročiti psihološka, sociološka, fiziološka i biokemijska oštećenja, što može dovesti do traume ili socijalne fobije (Field, 2004.).

2. *Cilj istraživanja*

Ispitati pojavnost i oblike vršnjačkog nasilja u tri različite školske sredine (gradska, prigradska i seoska).

Hipoteza: Budući da su škole specifične po svom okruženju, broju učenika, broju područnih škola te drugim relevantnim sociodemografskim čimbenicima za pretpostaviti je da će pojavnost i različiti oblici vršnjačkog nasilja biti nejednako zastupljeni u pojedinoj školskoj sredini.

3. Metodologija istraživanja

Instrumenti

Istraživanje je provedeno standardiziranim *Olweusovim upitnikom* za ispitivanje vršnjačkog nasilja među djecom osnovnoškolske dobi. Upitnik se sastoji od pitanja koja se odnose na školski život učenika u posljednjih šest do osam mjeseci te pitanja u vezi svjedočenja nasilništvu među učenicima u istom tom periodu te sudjelovanja u nasilju nad učenicima. Upitnik predstavlja valjan i pouzdan mjerni instrument. Različiti autori navode zadovoljavajuću pouzdanost upitnika ($\alpha = 0.70$ – Baldry (2003); $\alpha = 0.80-0.90$ Olweus (Elez, 2003), prema Šimić, 2004).

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 616 učenika od 4. do 8. razreda u tri osnovne škole: 1) Osnovna škola „dr. Jure Turića“ Gospić, N=423 (velika gradska škola, >900 učenika), 2) Osnovna škola „dr. Franje Tuđmana“ Lički Osik, N=164 (prigradska škola, >300 učenika), 3) Osnovna škola „dr. Ante Starčevića“ Klanac, N=29 (seoska škola, >50 učenika).

Postupak

Olweusov upitnik primijenili su stručni suradnici navedenih škola u svim razredima od 4. do 8. Učenici su upitnik popunjavali prosječno 15 minuta. Po završetku ispunjavanja upitnika, učenici su popunjene upitnike ubacili u kutiju kako bi se zajamčila anonimnost odgovora učenika. U obradu podataka uzeti su potpuno ispunjeni upitnici i to podaci o spolu, razredu koji učenik pohađa, česticama skale doživljenog nasilja i česticama skale počinjenog nasilja.

4. Rezultati i rasprava

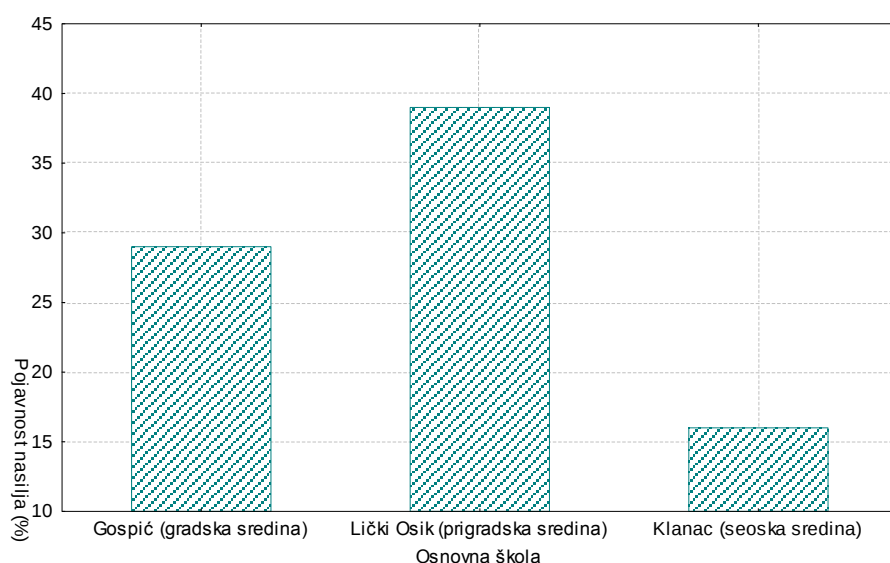
Za potrebe ovog rada izdvojili smo podatke o pojavnosti i oblicima zlostavljačkog ponašanja među vršnjacima u tri navedene školske sredine (gradska, prigradska i seoska sredina). Rezultati za svaku školu pojedinačno dobiveni su kao inicijalni rezultati učestalosti i oblika vršnjačkog nasilja u sklopu UNICEF-ovog projekta *Stop nasilju među djecom*.

Tablica 1. Hi-kvadrat test (χ^2) značajnosti razlika među rezultatima izloženosti nasilju u tri različite školske sredine: gradskoj (Gospić), prigradskoj (Lički Osik) i seoskoj (Klanac).

χ^2	p
12,37	<0,05

Prema rezultatima hi-kvadrat teksta (χ^2) postoji statistički značajna razlika u pojavnosti nasilja u tri različite školske sredine: gradskoj, prigradskoj i seoskoj sredini. Najviše nasilja (slika 1) doživjeli su učenici iz prigradske sredine (Lički Osik) 39%, a najmanje iz seoske sredine (Klanac) 16%. U Gospiću je nasilje doživjelo 29% učenika. Prema ovim rezultatima vidi se da okolina i veličina mjesta utječe na nasilje u školi, što je u skladu s rezultatima dosadašnjih istraživanja. Naime, djeca iz prigradskih naselja ili iz manjih mjesta doživljavaju najviše nasilja, potom djeca iz većih mjesta, a najmanje nasilja doživljavaju djeca iz malih i seoskih sredina (Nikčević-Milković, 2006.).

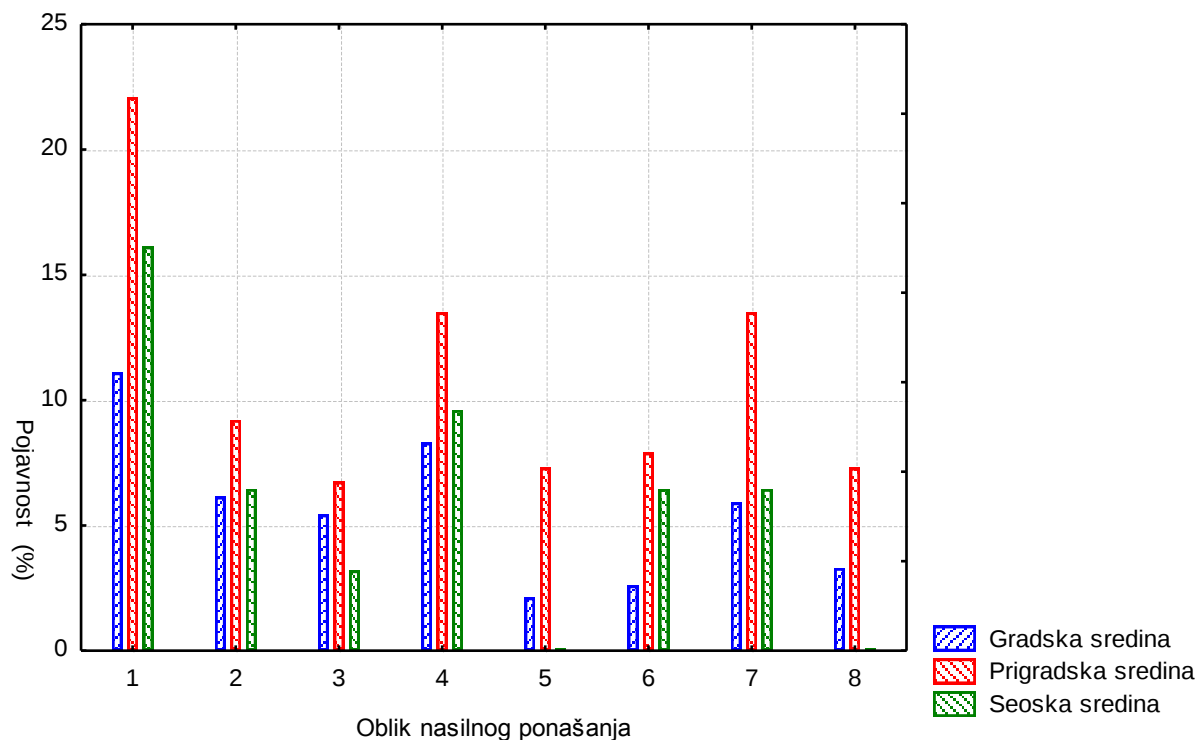
Slika 1. Usporedba rezultata učenika koji su bili izloženi nasilju u tri različite školske sredine: gradskoj (Gospić), prigradskoj (Lički Osik) i seoskoj (Klanac).

Najveću pojavnost nasilja u prigradskoj sredini povezujemo s nižom razinom kvalitete života u prigradskoj sredini gdje je općenito manje konstruktivnih, kvalitetnih sadržaja za stanovnike te sredine, pa tako i onih za djecu i mlade te sa nepovoljnim sociološkim faktorima (struktura stanovništva pretežno je doseljeno stanovništvo s vrlo različitim navikama i potrebama, velike su razlike u socio-ekonomskom statusu, veliki broj stanovnika je nižeg socio-ekonomskog statusa i dr.).

Daljnjom analizom rezultata dobiveno je da postoji statistički značajna razlika u oblicima nasilnog ponašanja među djecom u tri navedene sredine.

Slika 2. Prikaz pojavnosti i rezultati hi-kvadrat testa (χ^2) za različite oblike nasilja među djecom u tri školske sredine: gradskoj (Gospić), prigradskoj (Lički Osik) i seoskoj (Klanac).

x-os	χ^2	p	Oblik nasilnog ponašanja - legenda
1	64, 69	<0, 05	Nazivali su me pogrdnim imenima, ismijavali me ili zadirkivali na bolan način.
2	5, 26	>0, 05	Ostali učenici su me namjerno zanemarivali i isključivali iz svojeg kruga prijatelja.
3	2, 73	>0, 05	Udarali su me, udarali nogama, gurali, gađali ili zaključavali u prostoriju.
4	9, 26	>0, 05	Učenici su lagali ili širili lažne glasine o meni i pokušavali odvratiti ostale učenike od mene.
5	11, 05	<0, 05	Uzimali su mi novce ili ostale stvari, te ih uništavali.
6	22, 15	<0, 05	Prijetili su mi ili me prisiljavali da činim ono što nisam htio ili htjela.
7	9, 34	>0, 05	Nazivali su me pogrdnim imenima i komentirali moje podrijetlo.
8	6, 227	>0, 05	Nazivali su me pogrdnim imenima, komentirali ili pokazivali geste sa seksualnim značenjem.

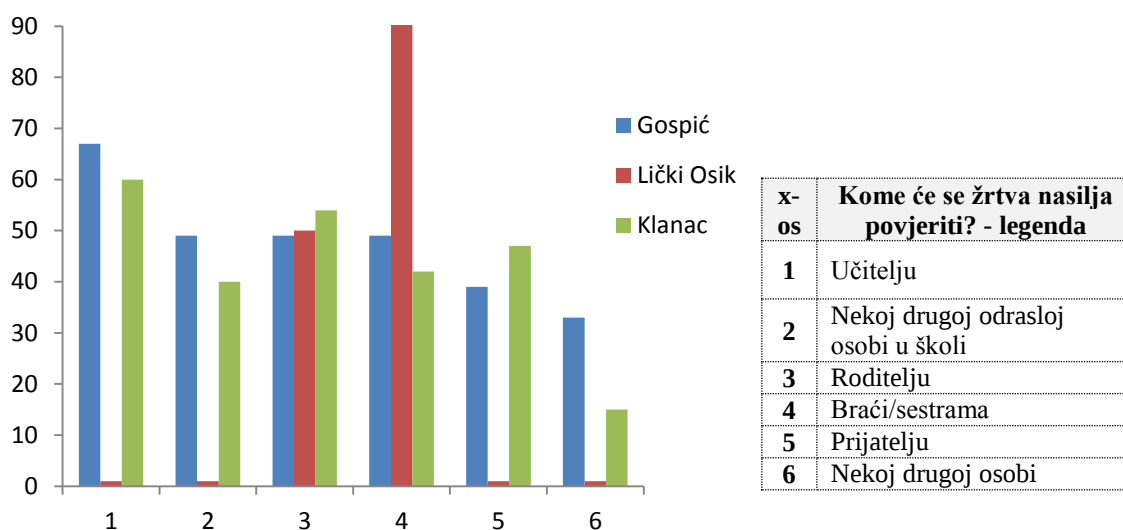
Najčešći oblici nasilja u sve tri sredine su (slika 2): nazivali su me pogrdnim imenima, ismijavali i zadirkivali na bolan način, lagali su, širili lažne glasine o meni i pokušavali odvratiti ostale učenike od mene, nazivali su me pogrdnim imenima i komentirali moje porijeklo, zanemarivali su me i isključivali iz društva. Iz ove slike vidimo da su pretežito svi oblici nasilja najviše zastupljeni u gradskoj sredini, potom u prigradskoj, a najmanje u seoskoj sredini. Prema Rigby (2006.), najčešći oblik nasilja među vršnjacima je *nazivanje pogrdnim imenima, ismijavanje i zadirkivanje na bolan način*, što se pokazalo i u ovom istraživanju.

Statistički značajna razlika ($\lambda^2=22,15$, $p<0,05$) u pojavnosti vršnjačkog nasilja u tri školske sredine i to za oblik nasilja *prijetili su mi ili me prisiljavali da činim ono što nisam htio/htjela*. Ovaj oblik nasilja najčešće se pojavljuje u prigradskoj, zatim u seoskoj, a najmanje u gradskoj sredini.

Postoji statistički značajna razlika u pojavnosti oblika nasilja *uzimali su mi novce ili ostale stvari te ih uništavali* u tri školske sredine ($\lambda^2=11,05$, $p<0,05$). Ovaj oblik nasilja najčešće se pojavljuje u prigradskoj, zatim u gradskoj sredini, a gotovo da ga i nema u seoskoj sredini.

Iz Slike 2 također vidimo da postoji statistički značajna razlika između ove tri školske sredine za oblik nasilja *nazivali su me pogrđnim imenima, ismijavali me ili zadirkivali na bolan način* ($\lambda^2=64,69$, $p<0,05$). Ovaj oblik nasilja najčešće se pojavljuje u prigradskoj, nešto manje u seoskoj sredini, a najmanje je izražen u gradskoj sredini.

Slika 3. Usporedba rezultata na pitanje kome će se žrtva nasilja povjeriti u tri različite školske sredine: gradskoj (Gospić), prigradskoj (Lički Osik) i seoskoj (Klanac).

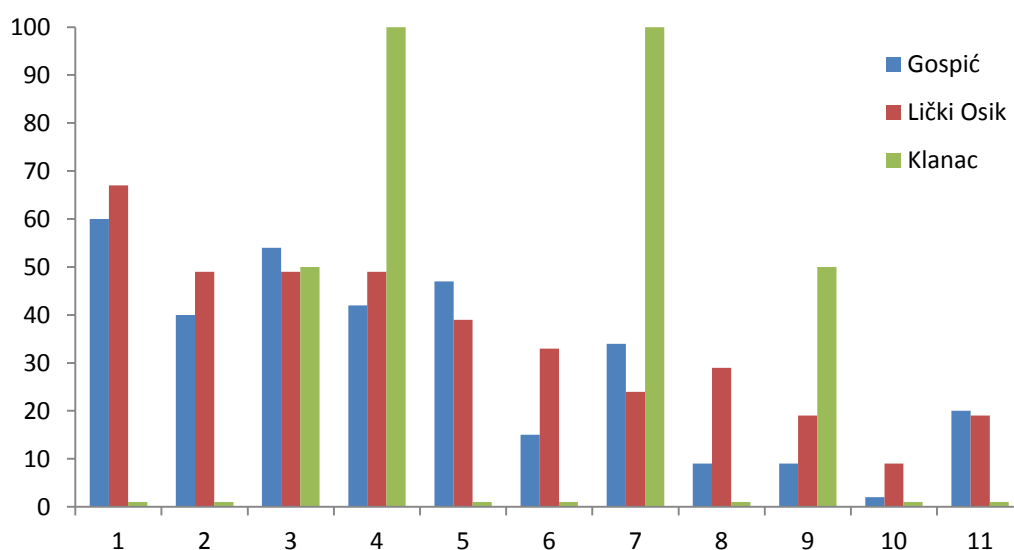

Prema rezultatima na Slici 3 vidimo da se učenici iz sve tri sredine u slučajevima vršnjačkog nasilja najviše povjeravaju prijateljima (gradska sredina 90%, prigradska sredina 48% i seoska sredina 75%), potom roditeljima (gradska sredina 32%, prigradska sredina 47% i seoska sredina 50%), braći i sestrama (gradska sredina 26%, prigradska sredina 37% i seoska sredina 50%), učitelju (gradska sredina 16%, prigradska sredina 44% i seoska sredina 50%), nekoju drugoj odrasloj osobi u školi (gradska sredina 14%,

prigradska sredina 44% i seoska sredina 50%) i najmanje - nekoj drugoj odrasloj osobi (gradska sredina 12%, prigradska sredina 39% i seoska sredina 25%).

Prema spoznajama iz literature, djeca nižih razreda osnovne škole u slučaju vršnjačkog nasilja najčešće se povjeravaju roditeljima i učiteljima, dok se od puberteta nadalje najčešće povjeravaju prijateljima (Tomić-Latinac i Nikčević-Milković, 2009.).

Slika 4. Postotak učenika koji navode određeno mjesto gdje se zlostavljanje dogodilo u tri različite školske sredine: gradskoj (Gospić), prigradskoj (Lički Osik) i seoskoj (Klanac).

x-os	Gdje se nasilje dogodilo? - legenda
1	Na hodnicima ili stubištima
2	U učionici dok je učitelj bio odsutan
3	Na putu do škole i iz škole
4	Na igralištu ili sportskom terenu
5	Negdje drugdje unutar školske zgrade
6	U sportskoj dvorani ili svlačionici
7	U učionici dok je učitelj bio nazočan
8	U zahodu
9	Na autobusnoj stanici kraj škole
10	U školskom autobusu
11	U školskoj blagavaonici

U gradskoj sredini najviše nasilja događa se na školskim hodnicima ili stubištima (60%), na putu do škole i iz škole (51%), (vjerojatno iz razloga što u tom trenutku nema u blizini učitelja ili neke druge odrasle osobe koja bi reagirala na nasilje, odnosno nema kontrole nad djecom). Zatim slijede: negdje drugdje unutar škole (47%), igralište ili sportski teren (42%), učionici dok je učitelj bio odsutan (40%), učionici dok

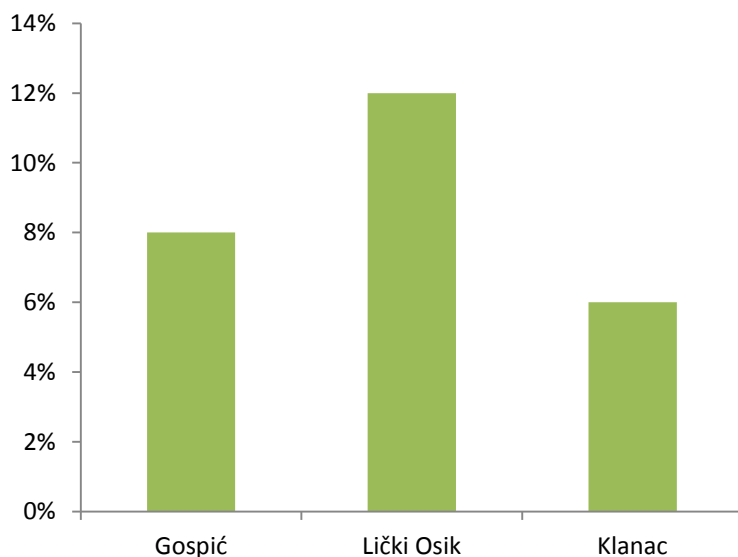
je učitelj bio nazočan (31%), školskoj blagovaonici (20%), sportskoj dvorani ili svlačionici (15%), u zahodu (9%), na autobusnoj stanici (9%) i u školskom autobusu (2%).

Najveći postotak nasilja u prigradskoj sredini događa se na školskim hodnicima ili stubištima (67%), u učionici dok je učitelj bio odsutan (48%), na putu od kuće do škole (48%), igralištu ili sportskom terenu (43%), negdje drugdje unutar školske zgrade (38%), u sportskoj dvorani ili svlačionici (33%), u zahodu (29%), u učionici dok je učitelj bio nazočan (24%), na autobusnoj stanici kraj škole (19%), u školskoj blagovaonici (19%) te u školskom autobusu (9%).

Učenici seoske sredine navode da se nasilje najčešće događa na igralištu ili sportskom terenu (100%) i u učionici dok je nastavnik bio nazočan (100%), a na drugom mjestu na putu od kuće do škole (50%) i na autobusnoj stanici blizu škole (50%).

Iz prethodne tri slike vidimo da se u gradskoj i prigradskoj sredini najviše nasilja događa na školskim hodnicima ili stubištima (isto su pokazala istraživanja UNICEF-a provedena u cijeloj zemlji), dok je u seoskoj sredini to igralište ili sportski teren. Nasilje se često događa na putu od kuće do škole u sve tri školske sredine. Prema Rigby (2006.), najviše nasilja je tijekom odmora, u učionici, na putu prema kući, na putu do škole. Učenici iz seoske sredine na drugo mjesto stavljaju da se nasilje često događa na autobusnoj stanici blizu škole zbog toga što većina te djece putuje u školu iz udaljenih mjesta. Učenici iz gradske sredine ovo mjesto nasilja stavljaju na zadnje mjesto jer mali broj učenika putuje u školu autobusom.

Slika 5. Usporedba rezultata učenika koji misle da zlostavljani učenik to i zaslužuje u tri različite školske sredine: gradskoj (Gospić), prigradskoj (Lički Osik) i seoskoj (Klanac).

Zabrinjavajući je podatak da čak 12% učenika iz prigradske sredine misli da je zlostavljanje vjerojatno ono što taj učenik zaslužuje. U gradskoj sredini 8% učenika misli tako, dok je u seoskoj sredini 6% takvih učenika. Zadaća je nastavnika i stručnih suradnika u školama, a roditelja kod kuće da djeci i mladima osvijeste da nitko nije zaslužio biti zlostavljan. Razmirice i sukobi mogu se rješavati na konstruktivan način (npr. razvijenim socijalnim vještinama, komunikacijom) bez nasilja, što bi djecu i mlade trebalo poučavati.

5. Zaključak

Iz ovog istraživanja može se zaključiti da je najviše učenika iz prigradske sredine izloženo nasilju (39%), zatim iz gradske sredine (29%), a najmanje iz seoske sredine (16%). Ovakvi rezultati u skladu su s postavljenom hipotezom, odnosno spoznajama iz literature koje pokazuju da je najviše vršnjačkog nasilja u prigradskim i malim gradskim sredinama, potom u velikim gradskim sredinama, a najmanje ga je u malim, seoskim sredinama.

Od oblika nasilja kojem su učenici barem jednom bili izloženi najviše je prisutno *nazivanje pogrdnim imenima, ismijavanje i zadirkivanje na bolan način* u sve tri školske sredine, što je u skladu s nalazima Rigby (2006.). *Laganje i širenje lažnih glasina i pokušavanje odvrćanja ostalih učenika na drugom je mjestu* u gradskoj i

seoskoj sredini, dok je u prigradskoj sredini na drugom mjestu *nazivanje pogrđnim imenima i komentiranje podrijetla* (prigradska sredina ima uglavnom doseljeno stanovništvo, različitog porijekla i načina života). Taj oblik nasilja u gradskoj sredini je na drugom mjestu, a u seoskoj sredini na trećem mjestu, zajedno s oblikom *ostali učenici namjerno su me zanemarivali i isključili iz svog kruga prijatelja*.

U gradskoj i prigradskoj sredini najviše nasilja događa se na školskim hodnicima ili stubištima. Isto su pokazala istraživanja provedena u cijeloj zemlji bez obzira na veličinu mjesta škole (Tomić-Latinac i Nikčević-Milković, 2010.). U seoskoj sredini je to igralište ili sportski teren. Nasilje se često događa na putu od kuće do škole u sva tri mjesta. Ovi rezultati u skladu su s onima dobivenim od strane Rigby (2006.), prema kojem se najviše nasilja događa tijekom odmora, u učionici, na putu prema kući i do škole.

Učenici u sve tri školske sredine ponajprije će se o zlostavljanju povjeriti prijatelju ili prijateljici. U seoskoj sredini na drugom mjestu je učitelj, dok su u gradskoj i prigradskoj sredini to roditelji. Prema Tomić-Latinac i Nikčević-Milković (2009.), djeca nižih razreda osnovnoškolske dobi u Hrvatskoj u slučaju vršnjačkog nasilja najčešće se povjeravaju roditeljima i učiteljima, dok se od puberteta nadalje najčešće povjeravaju prijateljima.

Iz rezultata iznesenih na početku može se zaključiti da učestalost nasilja utječe na strah od nasilja. U seoskoj sredini, gdje je najmanje nasilja među učenicima je i najmanje straha od nasilja, a u prigradskoj sredini strah od nasilja je u najvećem postotku, kao i prisutnost nasilja. Škola stoga mora razviti mehanizme zaustavljanja nasilja kako se ne bi pretvorilo u zlostavljanje i kako bi se automatski smanjio i strah od nasilja među učenicima.

Istraživanje pojavnosti i oblika nasilja među vršnjacima u različitim školskim sredinama trebalo bi potaknuti djelatnike škola na osvještavanje rizika pojavnosti ovog oblika nasilja i razvijanje mehanizama njihovog sprječavanja i intervencije kada do njega dođe. U tom cilju preporuka je planiranja i izvedbe pedagoških radionica u cilju boljeg razumijevanja sebe, svojih interesa, stavova i potreba, poštivanja različitosti, boljeg prihvaćanja drugih i veće tolerancije među djecom. Kako bi se preveniralo nasilje među djecom potrebna je sustavna suradnja s roditeljima – njihova edukacija u cilju poboljšavanja odnosa među djecom, programi druženja djece, roditelja i djelatnika škole te permanentna diskusija i zajedničko rješavanje problema koji se pojave među djecom u školi i šire. Djecu kroz redovnu nastavu, sate s razrednicima i programe

stručno razvojnih službi škola treba permanentno educirati u cilju odrastanja u osobe koje ne vrše nasilje nad sobom, drugima i nad prirodom. Odgajajući ih za nenasilnu komunikaciju u svakodnevnim životnim situacijama razvijamo kod njih otvorenost za suradnju i razumijevanje u odnosima među ljudima uopće. Naročito se ove preporuke odnose na one sredine (u ovom istraživanju – prigradske sredine) koje svojom strukturom stanovništva i kvalitetom života u njima predstavljaju rizičan faktor pojavnosti nasilja među djecom, netolerancije i nesnošljivosti među strukturama stanovništva takvih sredina.

6. Literatura:

Asher, S.R., Coie, J.D. (Ur.). (1990). *Peer rejection in childhood*. New York: Cambridge University Press.

Asher, S.R., Parker, J.G., Walker, D.L. (1996). Distinguishing friendship from acceptance: Implications for intervention and assessment. U: Bukowski, W., Newcomb, A. i Hartup, W (Ur.). *The Company they Keep*, (str. 366-405). New York: Cambridge University.

Bukowski, W.M. i Hoza, B. (1989). Popularity and friendship – Issues in theory, measurement and outcome. U: Bendt. T.J. i Ladd, G.W. (Ur.): *Peer relationships in child development*, (str. 15-45). New York: John Wiley and Sons.

Buljan Flander, G. (2003.): *Nasilje među djecom*. Zagreb, Ministarstvo prosvjete i športa i Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.

Eisenberg, N., Mussen, P.H. (1989). The roots of prosocial behavior in children. New York: Cambridge University Press.

Field, E. M. (2004): *Živjeti bez nasilja*. Zagreb, Naklada Kосinj.

Klarin, M. (2006): *Razvoj djece u socijalnom kontekstu*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Newcomb, A.F., Bukowski, W.M., Pattee, L. (1993). Children's peer relations: A meta-analytic review of popular, rejected, neglected, controversial and average sociometric status. *Psychological Bulletin*, 113, 99-128.

Nikčević-Milković, A. (2006): Nasilje među djecom u osnovnoj školi: Postoje li razlike u zavičajnom, nacionalnom i globalnom kontekstu?, *Zavičajnost, globalizacija i škola*, U: Grahovac-Pražić, V., Vrcić-Mataija S. (Ur.), 203-223, Gospić: Visoka učiteljska škola u Gospiću, Sveučilište u Rijeci.

Olweus, D. (1998): *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2003): *Nasilje među djecom*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa, pribavljeno 12.06.2010. sa <http://www.poliklinika-djeca.hr/>

Parke, R.D., Slaby, R.G. (1983). The development of aggression. U: E.M. Hetherington (Ur.), *Handbook of child psychology: Vol.4 Socialization, personality and social development*. New York: Wiley.

Pregrad, J., Radočaj T., Bouillet, D., Mikulić, M., Pejnović, S., Šterk, T., Tomić Latinac, M. (2007.): *Priručnik Projekt za sigurno i poticajno okruženje u školama - prevencija protiv nasilja među djecom (2003.-2005.)*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

Rigby, K. (2006.): *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?*. Zagreb: Mosta.

Šimić, N. (2004.): *Doprinos istraživanju pojavnosti nasilja među djecom u školi* (neobjavljeni diplomski rad), Filozofski fakultet u Zagrebu: Odsjek za psihologiju.

Tomić-Latinac, Nikčević-Milković (2009.): Procjena učinkovitosti UNICEF-ovog programa prevencije vršnjačkog nasilja i zlostavljanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 16(3), 635-657.

Vasta, R., Haith, M., M., Miller, S., A. (1997.): *Dječja psihologija*. Zagreb: Naklada Slap.

Žužul, M. (1989.): *Agresivno ponašanje: psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske.

Summary

The aim of the study was to examine the prevalence and different forms of bullying among children from three school middles: urban, suburban and village middle.

Overall, 616 students, 4 to 8 grade, participated in this study. Data about bullying was obtained from an *Olweus standardized questionnaire* on bullying among students. Results indicate that bullying is the most represented among children in primary school in suburban middle, and at least in primary school village middle. These results are consistent with results known from the literature. Specifically, the highest percentage of bullying was usually experienced by children from the suburbs or small towns, followed by children from the larger towns, and then small and rural communities. Consequently, most children from suburban school community participated in one or more different forms of bullying and are most afraid that they will be abused. In addition to the incidence of bullying we examined where abuse usually took place. In urban and suburban school most abuse occurs in the school hallways or staircases, and in village school on playgrounds and sports fields. In the case of an abuse school children are the most confident in their friends. When they see abuse 60% of children from all three schools say they were sorry and would be glad to help. But in suburban school most children, 12% of them, thought that the abuse is probably what that child deserves.

Key words: the incidence and forms of violence, urban, suburban and rural areas, bullying and abuse.

